

SOVYETLER BİRLİĞİ'NİN İDEOLOJİK VE TARİHSEL BAĞLAMDA BASKI POLİTİKASININ OLUŞUMU VE GELİŞİMİ (1917-1953)

 Nurullah ÇETİN^a

Öz

Rusya'da 1917 Ekim Devrimi'nden sonra Bolşevikler, sosyalist düşünceyi toplumun sınıfsız bir yapıya ulaşması ve üretim araçlarının işçi sınıfı kontrolünde olacağı bir komünist düzenin inşası olarak benimsemişlerdir. Bolşevik yönetimi, bu sosyalist idealler doğrultusunda, proletaryanın diktatörlüğüne dayalı güçlü ve merkezi bir devlet organını kurmayı öncelik olarak belirlemiştir. Bu doğrultuda, Bolşevikler eski devlet aygıtını yıkmayı ve yerine proletaryanın kontrolünde merkezi bir yönetim sistemi kurmayı amaçlamışlardır. Devletin baskı organlarının kullanılması ve devrimi korumaya yönelik geçici yapılar oluşturulması, sosyalist öğretiyile uyumlu bir strateji olarak benimsenmiştir. Ancak, bu baskı yapıları kısa sürede Sovyet devletinin otoritesini pekiştiren kalıcı unsurlar haline gelmiştir. İlk başta geçici olarak görülen bu yapılar, devrimi koruma gerekçesiyle süreklilik kazanarak Sovyet rejiminin temel dayanakları arasında yer almıştır. Bu yapılar aynı zamanda Bolşevik yönetiminin ideolojik kontrolünü sağlamada kritik bir araç olmuştur. Sovyetler Birliği'nin erken döneminde uygulanan bu politikalar, sadece toplumsal muhalefeti bastırmakla kalmamış, aynı zamanda sosyalist düşüncenin yayılmasını ve benimsenmesini hızlandırarak Bolşevik ideallerin toplumsal yapıya nüfuz etmesine de olanak sağlamıştır. Bu geniş ideolojik dönüşüm, Bolşevik liderlerin devletin geleceğini şekillendirme sürecindeki stratejik tercihlerini derinden etkilemiştir. Bu süreç, Sovyet rejiminin baskıcı yapısının nasıl kurumsallaştığını ve devletin gücünü sürdürmek için ideolojik araçların ne derece etkili olduğunu anlamak açısından önem arz etmektedir. Bu çalışma, Sovyetler Birliği'nin ideolojik çerçevede şekillenen cezalandırıcı politikalarının tarihsel arka planını ve gelişim sürecini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, Sovyet devrimi sonrasında kullanılan baskı organlarının kurumsallaşma süreci ve bu yapıların, devletin ideolojik kontrolü sağlamadaki ve muhalefeti bastırmadaki rolü analiz edilecektir. Ayrıca, cezalandırıcı politikaların Sovyet rejimi için neden kalıcı ve merkezi bir unsur haline geldiği incelenecektir. Bolşevik yönetiminin, devrimi sürdürme çabalarının devlet baskısını kalıcı hale getirmesindeki rolü ve bu baskıcı yapıların ideolojik kontrolün sağlanmasındaki etkisi kapsamlı bir şekilde değerlendirilecektir. Çalışmada ayrıca, bu süreçteki dönüşümlerin sosyalist ideoloji ve Bolşevik liderliğin stratejik tercihleri üzerindeki etkileri de ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Rusya Tarihi, Sovyetler Birliği, baskı organları, ceza sistemi, Marksizm-Leninizm, Stalinizm.

^a Dr., İstanbul/Türkiye, nurullahcetin09@gmail.com

THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE SOVIET UNION'S REPRESSIVE POLICY IN IDEOLOGICAL AND HISTORICAL CONTEXT (1917-1953)

Abstract

After the October Revolution in Russia in 1917, the Bolsheviks adopted the socialist idea as the achievement of a classless society and the construction of a communist order in which the means of production would be under the control of the working class. In line with these socialist ideals, the Bolshevik government prioritised the establishment of a strong and centralised state organ based on the dictatorship of the proletariat. Accordingly, the Bolsheviks aimed to destroy the old state apparatus and replace it with a centralised system of government under the control of the proletariat. The use of state organs of repression and the creation of temporary structures to protect the revolution was adopted as a strategy consistent with socialist doctrine. However, these repressive structures soon became permanent elements that consolidated the authority of the Soviet state. These structures, which were initially seen as temporary, gained permanence on the grounds of protecting the revolution and became one of the main pillars of the Soviet regime. These structures also became a critical tool in ensuring the ideological control of the Bolshevik regime. These policies implemented in the early period of the Soviet Union not only suppressed social opposition, but also enabled Bolshevik ideals to penetrate the social structure by accelerating the spread and adoption of socialist thought. This broad ideological transformation profoundly influenced the Bolshevik leaders' strategic choices in shaping the future of the state. This process is important for understanding how the repressive structure of the Soviet regime was institutionalised and how effective ideological tools were in maintaining the power of the state. This study aims to examine the historical background, and the development process of the Soviet Union's punitive policies shaped within an ideological framework. The study will analyse the institutionalisation process of the repressive organs used after the Soviet revolution and the role of these structures in ensuring the ideological control of the state and suppressing the opposition. It will also examine why punitive policies became a permanent and central element for the Soviet regime. The role of the Bolshevik administration's efforts to maintain the revolution in making state repression permanent and the impact of these repressive structures in ensuring ideological control will be comprehensively evaluated. The study will also examine the impact of the transformations in this process on socialist ideology and the strategic choices of the Bolshevik leadership.

Keywords: Russian History, Soviet Union, repressive organs, penal system, Marxism-Leninism, Stalinism.

ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ПОЛИТИКИ РЕПРЕССИЙ СОВЕТСКОГО СОЮЗА В ИДЕОЛОГИЧЕСКОМ И ИСТОРИЧЕСКОМ КОНТЕКСТЕ (1917-1953)

Аннотация

После Октябрьской революции 1917 года в России большевики взяли на вооружение социалистическую идею. Это предполагало построение бесклассового общества и коммунизма, при котором средства производства будут находиться под контролем рабочего класса. В соответствии с этими социалистическими идеалами Советское

правительство поставило во главу угла установление сильной централизованной власти. Большевики стремились разрушить старый государственный аппарат и заменить его новым, основанным на диктатуре пролетариата. Использование государственных органов подавления и создание временных структур для защиты революции рассматривались как стратегия, соответствующая социалистической доктрине. Однако вскоре эти репрессивные структуры превратились в постоянные элементы, укреплявшие власть Советского правительства. Изначально временные учреждения стали одной из главных его опор. Эти структуры также были важнейшим инструментом обеспечения идеологического контроля над административными органами. Проводимая в ранний период существования Советского Союза политика не только подавляла оппозицию, но и позволяла коммунистическим идеалам проникать в общество, ускоряя распространение и внедрение социалистической мысли. Широкая идеологическая трансформация оказала глубокое влияние на стратегический выбор большевистских лидеров при формировании будущего государства. Этот процесс важен для понимания того, как институционализировалась репрессивная структура советского режима и насколько эффективными были идеологические инструменты для поддержания власти государства. Цель данного исследования — изучить исторические предпосылки и процесс развития карательной политики Советского Союза, формировавшейся в идеологических рамках. Будет проанализирован процесс институционализации репрессивных органов, использовавшихся после большевистской революции, и роль этих структур в подавлении инакомыслия и обеспечении идеологического контроля над государственным управлением. Будет всесторонне рассмотрена роль советского руководства в придании государственным репрессиям постоянного характера и влияние этих репрессивных структур на обеспечение идеологического контроля и саму социалистическую идеологию.

Ключевые слова: История России, Советский Союз, репрессивные органы, Пенитенциарная система, Марксизм-Ленинизм, Сталинизм.

Giriş

Bolşeviklerin iktidara gelmesinden sonra, Ekim Devrimi'nin etkileri sadece siyasi yapıda değil, Sovyet devletinin ceza ve baskı mekanizmalarında da köklü değişikliklere neden olmuştur. Bolşevik yönetim, iktidarını sağlamlaştırmak ve ideolojik karşıtlarını ortadan kaldırmak amacıyla Marksist-Leninist doktrinlere dayalı baskı ve cezalandırma politikaları geliştirmiştir. Devrimin yarattığı dönüşümler, toplumsal ve ekonomik yapılarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda ceza ve idari sistemlerde de ciddi değişiklikler getirmiştir. Sınıf mücadelesi doğrultusunda şekillenen bu politikalar, devrimi tehdit eden unsurların ortadan kaldırılmasını zorunlu gören bir yaklaşımla hayata geçirilmiş ve geniş halk kitleleri üzerinde kalıcı bir baskı mekanizması oluşturmuştur. Bolşevik yönetim, bu sert önlemlerle hem devrimi koruma hem de iktidarını pekiştirme amacı gütmüştür.

Bolşeviklerin Marksist-Leninist ilkeler doğrultusunda devlet yapısını ve toplumsal düzeni yeniden şekillendirmesi, karşı-devrimci unsurlara yönelik baskıcı politikaları beraberinde getirmiştir. Devrimi koruma gerekliliği, sınıf mücadelesi ile birleşerek yeni rejimin geniş kapsamlı bir ceza sistemi oluşturmasına zemin hazırlamıştır. Vladimir Lenin

(1870-1924) liderliğinde kurulan Çeka (Vserossiyskaya Chrezvychaynaya Komissiya),¹ devrim düşmanlarına karşı devrimci terörü uygulamaya başlamış; Lenin'in, devrimi her türlü tehditten koruma görevini bu kuruma vermesi, Çeka'nın sert önlemler almasını hızlandırmıştır. Bu bağlamda "Kızıl Terör"² politikası, Sovyet ceza sisteminin ilk geniş çaplı ve organize baskı hareketi olarak, devrimi koruma amacıyla kullanılan ideolojik bir araç haline gelmiştir.

Joseph Stalin'in (1878-1953) iktidara gelmesiyle birlikte, Sovyet ceza sistemi daha kurumsal ve geniş çapta uygulanır hale getirilmiştir. 1930'larda gerçekleştirilen Büyük Tasfiye, özellikle Komünist Parti içindeki muhalefeti ve toplumu kontrol altına almak için kullanılmıştır. "Halk düşmanı"³ olarak ilan edilen geniş bir kitle, rejime tehdit olarak görülmüş ve tasfiye edilmiştir. Bu süreçte NKVD (Narodnyy Komissariat Vnutrennikh Del-İçişleri Halk Komiserliği) baskı mekanizmasının merkezi haline gelmiş ve Gulag⁴ sistemi hızla genişletilmiştir. Devletin baskı organları, devrim karşıtlarını ortadan kaldırmak amacıyla geniş yetkilerle donatılmıştır. Cezaevleri aşırı doluluğa ulaşırken, Gulag, rejime düşman olarak görülen kişilerin zorla çalıştırılması, izole edilmesi ve cezalandırılması amacıyla yoğun bir şekilde kullanılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında Stalin rejimi, iç baskı politikalarında kısmi değişiklikler yapmıştır. Nazi işgali karşısında Sovyet toplumunun birlikteliğini sağlamak ve direnişi güçlendirmek amacıyla bazı baskı önlemleri geçici olarak hafifletilmiştir. Ancak asker firarları, işbirlikçilik suçlamaları ve ihanet olarak değerlendirilen eylemler

¹ Çeka, 1917 Ekim Devrimi'nin ardından Sovyetler Birliği'nde kurulan ilk gizli polis teşkilatıdır ve "Karşı-Devrim ve Sabotajla Mücadele Amacıyla Tüm Rusya Olağanüstü Komisyonu" anlamına gelir. Rusça tam adı "Vserossiyskaya Chrezvychaynaya Komissiya Po Borbe s Kontrevolyutsiyey i Sabotazhemolan" bu kuruluş, kısaca Çeka olarak anılmıştır. Çeka ismi, Rusça adı olan *Chrezvychaynaya Komissiya*'nın (ÇK) baş harflerinden türetilmiştir. 1917'de Feliks Dzerjinski liderliğinde kurulan Çeka, Sovyet rejimini koruma ve karşı-devrimci faaliyetlere karşı mücadele etme amacıyla geniş yetkilerle donatılmıştır. Özellikle Sovyetler Birliği'nin erken dönemlerinde uyguladığı baskıcı politikalar ve siyasi tutuklamalarla bilinir. Çeka üyelerine genellikle *Çekist* denirdi. Çeka, zamanla çeşitli dönüşümler geçirerek önce GPU, OGPU ardından NKVD, KGB gibi isimlerle varlığını sürdürmüştür. Bk. Orlando Figes, *A People's Tragedy: The Russian Revolution 1891-1924* (Londra: Penguin Books, 1996), 509.

² *Kızıl Terör*, Sovyetler Birliği'nde 1918 yılında Bolşevik iktidarı tarafından başlatılan sistemli bir baskı ve şiddet politikasıdır. Bu süreçte, Bolşevikler karşı-devrimci gruplara, Beyaz Ordu yanlılarına ve muhalif unsurlara karşı kitlesel infazlar ve keyfi tutuklamalar gibi yöntemlerle şiddetli baskılar uygulamıştır. Bolşevik gizli polis teşkilatı Çeka, Kızıl Terör'ün organizasyonunda merkezi bir rol üstlenmiş ve bu politikalar, Rus İç Savaş koşullarında rejim karşıtı tehditleri ortadan kaldırma amacını taşımıştır. Bk. Richard Pipes, *The Russian Revolution* (New York: Vintage Books, 1990), 787-793.

³ Sovyetler Birliği'nde "halk düşmanı" terimi, Stalin dönemi boyunca siyasi baskıların önemli bir aracı haline gelmiştir. Rejim, bu terim aracılığıyla muhalif olarak gördüğü bireyleri veya grupları hedef almış ve onları devlete karşı sabotaj, casusluk ya da karşı-devrimci faaliyetlerde bulunmakla suçlamıştır. Özellikle 1930'lardaki Büyük Tasfiye döneminde, binlerce insan "halk düşmanı" ilan edilerek tutuklanmış, sürgün edilmiş ya da idam edilmiştir. Bu terim, yalnızca bireyleri değil, aynı zamanda ailelerini ve sosyal çevrelerini de etkileyerek Sovyet toplumunda büyük bir korku atmosferi yaratmıştır. Stalin, 1937'deki konuşmasında halk düşmanlarına karşı tetikte olunması gerektiğini vurgulayarak bu kavramı güçlendirmiştir. Bk. Sheila Fitzpatrick, *Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s* (Oxford: Oxford University Press, 1999), 75-78.

⁴ *Gulag*, Sovyetler Birliği'nde, özellikle Stalin dönemi boyunca, geniş çaplı bir zorunlu çalışma kampları sistemi olan Gulag, "Glavnoe Upravleniye Lagerey" ifadesinin kısaltması olarak, "Kamplar Ana İdaresi" anlamına gelmektedir. Bu kamplar, rejime muhalif olarak değerlendirilen bireyler, siyasi muhalifler ve çeşitli suçlardan hüküm giymiş kişiler için hapsedilme ve zorla çalıştırılma yerleri olarak işlev görmüştür. Stalin'in baskıcı politikalarının temel araçlarından biri olan Gulag, milyonlarca mahkûmu kötü yaşam koşullarında zorla çalıştırmış; açlık, hastalık ve ölüm gibi sorunlar mahkûmlar arasında yaygın hale gelmiştir. Gulag sistemi, Sovyet toplumu üzerinde korku ve denetim mekanizması olarak kullanılmış ve siyasi muhalefeti bastırma merkezi bir rol üstlenmiştir. Bu sistem, Sovyet rejiminin toplum üzerinde etkili bir baskı aracı olmuştur. Ayrıntılı bilgi için bk. Anne Applebaum, *Gulag: A History* (New York: Doubleday, 2003).

sert bir şekilde cezalandırılmaya devam etmiştir. Özellikle Kırım Tatarları ve Çeçenler gibi etnik gruplar, Nazi Almanya'sı ile iş birliği yaptıkları gerekçesiyle toplu sürgüne gönderilmiştir. Sovyet ordusunda askeri disiplinin korunması amacıyla cezai önlemler uygulanmış, cephelerde firar eden askerler ağır cezalara çarpıtılmıştır. Savaş döneminde baskılar, ideolojik boyutunu kısmen kaybederek askeri ve güvenlik önlemlerine yönelmiştir.⁵

Stalin'in ölümünden sonra, Nikita Sergeyeviç Kruşev'in (1894–1971) iktidarıyla birlikte Sovyetler Birliği'nde baskı politikalarında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Kruşev, 1956'da düzenlenen 20. Parti Kongresi'nde yaptığı "Gizli Konuşma" ile Stalin'in baskıcı politikalarını sert bir şekilde eleştirmiş ve "kişiye tapma" dönemine son verdiğini açıklamıştır. Bu gelişmelerin ardından, Gulag'daki birçok siyasi mahkûm serbest bırakılmış, baskı organları ise kademeli olarak küçültülmüştür. Ancak Kruşev döneminde ideolojik muhalefet üzerindeki baskılar tamamen sona ermemiştir; rejim, parti içi muhalefeti kontrol altına almak ve devleti reforme etmek için baskı yöntemlerini sürdürmüştür.

Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan Stalin'in ölümüne kadar geçen süreçte baskı politikaları, rejimin ideolojik ve siyasi istikrarını koruma hedefi doğrultusunda sürekli bir evrim geçirmiştir. Lenin döneminde devrimi güvence altına almak amacıyla başlatılan baskıcı uygulamalar, Stalin döneminde en üst seviyeye ulaşmış ve devletin totaliter yapısının temelleri atılmıştır. İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında, baskı politikalarında bazı değişiklikler gözlense de bu uygulamalar Sovyet rejiminin sürekliliği açısından vazgeçilmez bir araç olmayı sürdürmüştür.

Bu makale, Sovyetler Birliği'nin 1917 Ekim Devrimi'nden 1953 yılına kadar uzanan dönemde ideolojik ve tarihsel bağlamda gelişmiş baskı politikalarının oluşumu ve gelişimini inceleyerek, bu politikaların hem devlet yapısının kurumsallaşması hem de Bolşevik ideolojisinin toplumsal yapıya nüfuz etmesindeki rolünü ayrıntılı bir şekilde değerlendirmektedir. Makale, Bolşeviklerin öncülüğünü ve özellikle Lenin ve Stalin dönemlerinin cezalandırma sistemleri ile baskı mekanizmalarının ideolojik temellerini, çıkış noktalarını, bu dönemdeki değişimleri ve önemli dönüşümleri ortaya koymaktadır. Sovyet baskı politikasının tarihsel süreç içerisinde nasıl kurumsallaştığını, ideolojik saflığı koruma ve toplumsal kontrol amacıyla nasıl şekillendirildiğini ve bu sürecin toplumsal yapı üzerinde bıraktığı derin izleri çok boyutlu bir bakışla incelemektedir. Bu inceleme, Sovyet devletinin baskı mekanizmalarını ideolojik bir ereve içerisinde anlama ve bu politikaların etkilerini tarihsel bağlamıyla öğrenme açısından önemlidir.

1) Lenin Dönemi Sovyet Baskı Politikasının Oluşumu ve Kurumsallaşması

Bolşevik ceza sisteminin temelleri, 1917 Ekim Devrimi'nin ardından Lenin liderliğindeki Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle atılmıştır. Devrim, eski düzenin tüm unsurlarını ortadan kaldırmayı hedeflerken, aynı zamanda yeni bir toplum inşa etme amacını taşıymaktaydı. Bu süreçte, devrim karşıtı unsurlara karşı sert önlemler alınması gerektiği düşünesi, Bolşevik ceza politikalarının ana eksenini oluşturmuştur. Lenin'in

⁵ Merve Suna Özel, "Stalin Dönemi Rus Milliyetçiliği ve Politikaları," *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/2 (2015): 116.

“Devrim, düşmanları karşısında acımasız olmalıdır”⁶ anlayışı, bu politikaların arkasındaki temel motivasyonu ortaya koymuştur. İlk baskı organı olarak kurulan Çeka, devrimin korunmasında merkezi bir araç olarak konumlandırılmıştır. Özellikle Rus İç Savaş⁷ döneminde, Çeka devrime muhalif unsurlara yönelik baskıcı politikaların uygulanmasında kilit bir rol üstlenmiştir.

Sovyet iktidarının ilk döneminde, Ekim Devrimi’ni takip eden süreçten 1918 yılının sonuna kadar, Sovyet hukukunun temel kaynakları arasında Tüm Rusya Sovyetler Kongresi, Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi ve Halk Komiserler Konseyi kararnameleleri ile Askeri Devrim Komitesi ve Çeka kararları yer almaktaydı. Bu süreçte, yeni rejimin düşmanlarına karşı alınan önlemler de giderek sertleşiyordu. Nitekim, 28 Kasım 1917 tarihli Halk Komiserleri Konseyi kararnamesiyle, “Devrime karşı yürütülen iç savaşın liderlerinin tutuklanması” başlığı altında ‘halk düşmanları’ kavramı resmen Kadet Partisi üyelerine uygulanmıştır. Ayrıca 5 Eylül 1918 tarihli Halk Komiserleri Konseyi’nin “Kızıl Terör Üzerine” kararnamesiyle ise “terör” ve “toplama kampları” gibi kavramlar hukuki terminolojiye dâhil edilmiş, idam cezası uygulaması giderek artan bir şekilde kullanılmıştır.⁸

Marksist-Leninist ideolojinin sınıf mücadelesine dayalı radikal yaklaşımı, devrim sürecinde baskı ve terörün meşru bir araç olarak kullanılmasını da beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda, ceza organlarının üyeleri “Kızıl Terör” anlayışını açıkça savunmuşlardır. Örneğin, 1 Aralık 1918’de Çeka teşkilatının üyesi Martyn Ivanoviç Latsis, yayımladığı bir makalesinde bu durumu şu ifadelerle dile getirmiştir: “Biz bireylerle değil, burjuvaziyi bir sınıf olarak yok etmek için savaşıyoruz. Sorgulama sırasında sanığın Sovyet iktidarına karşı fiili ya da sözlü bir eylemi olup olmadığına dair delil aramayın. Öncelikle, hangi kökenden, hangi eğitimden ve hangi meslekten geldiğini sorun. Bu sorular, sanığın kaderini belirleyecektir. ‘Kızıl Terör’ün özü de budur.”⁹ Latsis’in bu açıklamaları, Bolşevik terörünün temel ilkelerinden biri haline gelmiştir.¹⁰

Çeka adı verilen gizli polis teşkilatı aracılığıyla yürütülen Kızıl Baskı, Marksist-Leninist öğretinin sınıf düşmanlarına karşı acımasız bir mücadeleyi öngören ideolojik temellerine dayanmaktaydı. Bu mücadeleyi somutlaştıran Çeka, muhalifler, eski Çarlık

⁶ V. I. Lenin, *Polnoye Sobraniye Sochineniy*, T. 37 (Moskva: Politizdat, 1974), 38-42.

⁷ *Rus İç Savaşı*, 1917 Ekim Devrimi’nin ardından Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesiyle başlayarak 1922’ye kadar süren, çok taraflı ve yoğun çatışmaların yaşandığı bir dönemdir. Bu süreçte Bolşeviklere karşı Beyaz Ordu, Çarlık yanlıları, monarşistler ve çeşitli milliyetçi güçler mücadele vermiştir. İç savaşın boyutlarını karmaşıklaştıran faktörlerden biri de Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Japonya gibi yabancı güçlerin Beyaz Ordu’ya sağladığı destek olmuştur. Bolşevikler, askeri ve ekonomik alanda “Savaş Komünizmi” olarak bilinen politikaları uygulayarak, savaşın zorluklarına karşı merkezi otoriteyi güçlendirmeyi hedeflemişlerdir. Bu dönemin sonunda, milyonlarca insan hayatını kaybetmiş veya yerlerinden edilmiştir. Ancak Bolşevikler, İç Savaşı kazanarak Sovyet Rusya üzerindeki denetimlerini sağlamlaştırmış ve sosyalist devletin temellerini atmışlardır. Ayrıntılı bilgi için bk. Evan Mawdsley, *The Russian Civil War* (New York: Pegasus Books, 2008); Ramin Sadıgov, *Kanlı Dört Yıl: Rus İç Savaş Tarihi (1917-1920)* (İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020).

⁸ Nurullah Çetin, “Arşiv Belgelerine Göre Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin Kazakistan’daki Reprissiya Siyaseti (1930-1940),” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2023), 46-49.

⁹ Aleksandr Leonidoviç Hudoborodov & Marina Anatolyevna Yaşina, “Reprissivnaya Politika Sovetskogo Gosudarstva v Otnoshenii Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi (1920-1930-ye gg.),” *Vestnik Yuzhno-Uralskogo Gosudarstvennogo Universiteta* 30/247 (2011): 62.

¹⁰ George Leggett, *The Cheka: Lenin’s Political Police: The All-Russian Extraordinary Commission for Combating Counter-Revolution and Sabotage, December 1917 to February 1922* (Oxford: Clarendon Press, 1981), 102-120.

yanlıları, din adamları ve karşı-devrimci kabul edilen unsurlara yönelik geniş çaplı tutuklamalar ve infazlar gerçekleştirdi. Bu süreçte, ideolojik temellere dayalı olarak, sınıf mücadelesinin gerektirdiği sert yöntemler sistematik hale getirilmiştir. M. Latsis, Çeka'nın rolünü "*Çeka, sınıf düşmanlarına karşı devrimci adaletin silahıdır*"¹¹ sözleriyle tanımlayarak baskı politikasının uygulayıcılarından biri olarak öne çıkmıştır. Bu politika, Sovyet rejiminin toplumsal denetimi sağlama çabalarının bir aracı olarak kullanılmıştır.

Kızıl Terör dönemi boyunca, Çeka tarafından uygulanan baskı politikaları, Sovyet Rusya'nın iç siyasi yapısını korumak amacıyla sert önlemler alınarak yürütülmüştür. Bu süreçte, Çeka, Bolşevik karşıtı gruplara, eski Çarlık yanlılarına, Menşeviklere ve sosyalist devrimcilere karşı geniş çaplı tutuklamalar, infazlar ve sürgünler gerçekleştirmiştir. Çeka'nın kullandığı aşırı yöntemler, özellikle kitlesel infazlar ve keyfi tutuklamalar, Sovyet toplumunda ciddi bir korku atmosferi yaratmıştır. Bu uygulamalar, sadece gerçek karşı-devrimcilere değil, aynı zamanda Bolşevik hükümete eleştirel yaklaşan entelektüellere, köylülere ve işçilere de yönelmiştir. Çeka'nın politikaları birçok kişi tarafından gereğinden fazla sert bulunmuş ve bu yöntemlerin devrimci değerlerle çeliştiği yönünde tepkiler dile getirilmiştir.¹²

Sovyetler Birliği'nde meydana gelen değişiklikler ise zamanla cezalandırma organlarının faaliyet alanını nesnel olarak daraltmıştır. Tüm Birlik Komünist Partisi (Bolşevikler) liderliği bu durumu dikkate almış ve çalışmalarında bazı ayarlamalar yapmıştır. Ancak, başta Çeka olmak üzere cezalandırma organlarının ülkenin birçok bölgesinde pratikte kontrolsüz hale gelmesi pek çok Bolşevik'in tutumunu etkilemiştir. Nitekim, Dışişleri Halk Komiseri Georgiy Vasilyeviç Çiçerin, Lenin'e yazdığı bir mektupta Çekistlerin Karadeniz-Kuban kıyılarındaki eylemlerinin uluslararası sorunlara yol açtığından şikâyet etmiştir. Çiçerin şöyle yazar: "*Çeka'nın sınırsız güce sahip, kuralları ihlal eden ajanları hiçbir ilkeyi dikkate almıyor.*"¹³ Lenin ise şu cevabı verir: "*Bu Çekacıları tutuklayın ve suçlu olanları Moskova'ya getirip kurşuna dizdirin.*"¹⁴ Bu durum, Bolşevik yönetimi içinde cezalandırma organlarının denetlenmesi ve merkezi otoriteye bağlı kalmasının önemini net bir şekilde ortaya koymuştur.¹⁵

28 Aralık 1921'de gerçekleştirilen Sovyetler Birliği Dokuzuncu Kongresi, Çeka'nın yetkilerini sınırlamayı ve Sovyet cumhuriyetlerinin yasalarına aykırı hareket edenlerin denetimini yargı organlarına devretmeyi amaçlayan bir karar almıştır.¹⁶ Bu karar, Çeka'nın faaliyet alanının daraltılması yönünde atılmış önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Çeka'nın yeniden yapılandırılması konusu, 1922 yılı şubat ayında Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi toplantısında tekrar ele alınmış ve bu toplantıda Çeka'nın ve yerel organlarının feshedilmesine karar verilmiştir. NKVD devredilen görevler arasında açık karşı-devrimci ayaklanmaların bastırılması, soygunculukla

¹¹ Martin Ivanoviç Latsis, *Chrezvychaynyye Komissii Po Borbe s Kontrrevolyutsiyey* (Moskva: Gos. Izd-vo, 1921), 13-15.

¹² Robert Service, *The Bolshevik Party in Revolution: A Study in Organisational Change 1917-1923* (Londra: Macmillan, 1979), 123-125.

¹³ RGIA, F. 2, Op. 1, D. 27066, L. 1-2.

¹⁴ RGIA, F. 2, Op. 1, D. 27066, L. 3.

¹⁵ Pipes, *The Russian Revolution*, 820-823.

¹⁶ *Arkhiv VCHK: Sbornik Dokumentov*, otvetstv. red. V. Vinogradov, A. Litvin, V. Khristoforov, sost. V. Vinogradov, N. Peremyshlennikova (Moskva: Kuchkovo Pole, 2007), 80.

mücadele, casusluğun önlenmesi, demiryolu ve su yollarının güvenliğinin sağlanması, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin (RSFSC) sınırlarının korunması, kaçakçılıkla mücadele ve izinsiz sınır geçişlerinin engellenmesi yer almaktadır. Ayrıca NKVD, Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi ve Halk Komiserleri Konseyi'nin özel talimatlarının yerine getirilmesi gibi önemli sorumlulukları da üstlenmiştir.¹⁷

1922 yılı, Sovyet devlet yapısının yeniden şekillendiği bir dönem olmuştur. Bu bağlamda, 6 Şubat 1922 tarihinde Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi tarafından alınan bir kararla, NKVD'ye bağlı olarak GPU (Gosudarstvennoye Politicheskoye Upravleniy-Devlet Siyasi Yönetimi) kurulmuştur. Bu teşkilat, özerk cumhuriyetlerde ve bölgelerde siyasi bölümler oluşturarak yerel yönetimlerde görev almış, vilayetlerde ise vilayet yürütme komitelerine bağlı olarak faaliyet göstermiştir. Bu gelişme, Çeka'nın resmi olarak ortadan kaldırılmadığı, sadece isminin değiştirildiği anlamına gelmektedir. NKVD'ye bağlı GPU'nun yapısı, büyük ölçüde Çeka'nın yapısını korumuş, sadece bazı yeni birimlerin eklenmesiyle genişletilmiştir. Örneğin, SSCB'nin Türkistan cumhuriyetlerinde ve Müslüman ulusal azınlıklar arasında devlet güvenliğinin denetlenmesi için bölgesel bir Doğu Dairesi kurulmuştur.¹⁸

Rus İç Savaşı'nın yıkıcı etkileri, milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine neden olmuş, bu süreçte bazı yasama organlarının işlevi büyük ölçüde sembolik bir niteliğe bürünmüştür. Buna karşın, Bolşeviklerin Sovyet devletinin temel yasal yapısını oluşturma konusundaki stratejik yaklaşımları bu dönemde netleşmiştir. 1922 yılında kabul edilen yeni İş Kanunu, 1918 tarihli kanundan farklı olarak genel iş zorunluluğunu ortadan kaldırmış ve serbest işçi kiralamasına olanak tanımıştır. Ancak ceza hukuku ve diğer yasalarda sınıf temelli ceza uygulamaları korunmuştur. 1922 RSFSC Ceza Kanunu'nun 40. maddesi, sivil haklardan mahrumiyet konusuna açıklık getirmiştir.¹⁹ Aynı yıl, 10 Ağustos 1922'de Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi tarafından kabul edilen "İdari Sürgün Üzerine"²⁰ kararnamesi ile NKVD'ye bağlı olarak İdari Sürgün Komitesi kurulmuş ve bu komite, mahkeme kararı olmaksızın üç yıla kadar sürgün edilmesine yetkili kılınmıştır. Bu kararname, Sovyet rejiminin muhalifleri baskı altına almak için hukuki çerçevede zorlayıcı bir mekanizma olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda, rejimin otoritesini pekiştirmek amacıyla hukuk sistemi, baskı politikalarının uygulanmasında merkezi bir rol üstlenmiştir.

16 Ekim 1922 tarihinde Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi, Politbüro'nun yargısız baskılarla ilgili kararlarına "hukuki bir formülasyon" getirmiştir. 16 Aralık'ta ise Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi, GPU'ya "haydutluk baskınları ve silahlı soygunlar sırasında suçüstü yakalanan kişilere yargısız infaz, hatta idam cezası uygulama yetkisini" hukuken tanımıştır. Tüm Rusya Merkez Yürütme Komitesi'nin 10 Ağustos 1922 tarihli kararının devamı ve tamamlayıcısı niteliğindeki bu düzenlemeye göre, belirli kişi

¹⁷ V. I. Lenin i VCHK: *Sbornik Dokumentov (1917-1922 gg.)*, Sost. Yu. A. Akhupkin i dr. (Moskva: Politizdat, 1975), 516.

¹⁸ Aykut Çağlak, "Modern İstihbarata Geçiş Dönemi Türk ve Rus İstihbarat Organizasyonları - Karşılaştırmalı Bir Çözümleme," *Rusya Araştırmaları Dergisi* 7 (2022): 112.

¹⁹ *Soviet Criminal Law and Procedure; the RSFSR Codes*, ed. Harold J. Berman (Cambridge: Harvard University Press, 1972), 17.

²⁰ *Sbornik Zakonodatelnykh i Normativnykh Aktov o Repressiyakh i Reabilitatsii Zhertv Politicheskikh Repressiy* (Moskva: Yuridicheskaya Literatura, 1993), 12.

gruplarının (anti-Sovyet siyasi partilerin mensupları, mükerrer suçlular, kalpazanlık, haydutluk, hırsızlık, sahte belge düzenleme gibi suçlardan mahkûm olanlar) idari kararlarla sürgün edilmeleri ve sürgün yerinde zorunlu çalışma kamplarına kapatılmaları mümkün hale getirilmiştir.²¹ Bu düzenleme, Sovyet rejiminin baskı ve cezalandırma politikalarını yalnızca hukuki zemine oturtmakla kalmayıp, aynı zamanda bu politikaları ideolojik bir temele dayandırma çabasının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Sovyet ideolojisi, devrimi ve proletarya diktatörlüğünü koruma amacına sıkı sıkıya bağlı olduğundan, bu yasal düzenleme de devrimin iç ve dış düşmanlarına karşı mücadelede ideolojik doğrultuda bir meşruiyet sağlama amacı taşımaktaydı. Böylece, Sovyet yönetimi baskı politikalarını sadece pratik bir ihtiyaç olarak değil, devrimi koruma misyonuyla örtüşen ideolojik bir gereklilik olarak meşrulaştırmaya çalışmıştır.

SSCB kurulmasıyla birlikte GPU, yeniden yapılanmaya giderek, SSCB Halk Komiserleri Konseyi tarafından 15 Kasım 1923'te Birleşik Devlet Siyasi Yönetimi anlamına gelen OGPU (Obyedinonnoye Gosudarstvennoye Politicheskoye Upravleniye) adını almıştır. Bu değişiklik, yeni kurulan Sovyetler Birliği'nin merkezi yönetim yapısıyla uyum sağlama amacı taşımaktadır. 28 Mart 1924 tarihinde, OGPU teşkilatına ek olarak mahkeme dışı Özel Kurul (Osoboe Soveshchanie- OSO)²² kurulmuş ve bu konsey, mahkeme dışı kovuşturma süreçlerinde başlıca organlardan biri olarak faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu dönemde, OGPU, karşı devrimcilik, casusluk faaliyetleri ve ekonomik suçlarla mücadelede kritik bir rol üstlenmiştir. OGPU'nun kurulmasıyla birlikte, Sovyetler Birliği'nin istihbarat teşkilatı, yeni anayasal düzenlemeler çerçevesinde şekillendirilmiş, Politbüro'nun yönlendirmesiyle temel yapısını koruyarak merkezi otoritelerin denetiminde kalmıştır.²³

12 Haziran 1924 tarihinde OGPU başkanlığı tarafından verilen bir emirle Özel Kurul'un üyeliklerine Vyaçeslav Rudolfoviç Menjinskiy, Genrih Grigoryeviç Yagoda ve Gleb İvanoviç Bokiy atanmıştır. Aynı yıl, OGPU'nun yargı dışı baskı yetkileri daha da genişletilmiştir. Bu kapsamda, 28 Mart 1924 tarihinde SSCB Merkez Yürütme Komitesi tarafından OGPU'nun idari sürgünler, cezalar ve toplama kamplarına kapatma konularındaki yetkileri" başlıklı bir karar kabul edilmiştir. Bu karara göre, OGPU'ya sosyal açıdan tehlikeli olarak değerlendirilen kişileri sürgüne gönderme, belirli yerleşim yerlerine kapatma, sınır dışı etme veya toplama kamplarına kapatma yetkisi verilmiştir. Bu kapsama giren suçlar arasında karşı-devrimcilik, casusluk, kaçakçılık, kara borsa faaliyetleri, para sahteciliği ve benzeri suçlar bulunmaktadır. Sürgünler ve toplama kamplarında tutukluluk süreleri üç yıl olarak belirlenmiştir. Sürgün ve hapis kararlarının uygulanması ise OGPU Teşkilatı'na bağlı Özel Kurul tarafından gerçekleştirilmiş ve bu

²¹ *Sbornik Zakonodatelnykh i Normativnykh*, 12-13.

²² *Özel Kurul*, "Osoboe Soveshchanie" (OSO), Sovyetler Birliği döneminde NKVD bünyesinde faaliyet gösteren özel bir yargı organıydı. OSO, sanıkları hızlı bir şekilde yargılamak ve cezalandırmak için kurulmuş bir yapıdır ve genellikle uzun yargılama süreçlerinden kaçınılması amaçlanmıştır. Özellikle 1930'lar ve 1940'larda, Stalin'in siyasi baskı politikalarının bir aracı olarak kullanılmış, birçok kişinin sürgün, hapis ve infaz kararları OSO tarafından alınmıştır. OSO, genellikle savunma hakkı olmaksızın karar veren bir kurul olarak bilinir ve bu nedenle dönemin hukuk dışı uygulamalarının sembolü haline gelmiştir. Bk. A. J. Getty & O. V. Naumov, *The Road to Terror: Stalin and the Self-Destruction of the Bolsheviks, 1932-1939* (New Haven: Yale University Press, 1999), 120-125.

²³ A. Ya. Malygin, *Gosudarstvenno-Pravovoy Status Militsii RSFSR v Period Provedeniya Novoy Ekonomicheskoy Politiki (20-e gody)* (Moskva: Nauka, 1992), 118.

kararlara bir savcı nezaret etmiştir.²⁴

1926 yılında kabul edilen RSFSC Ceza Kanunu, 1 Ocak 1927 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanun, Sovyet iktidarına karşı faaliyetlerde bulunanlara yönelik çeşitli düzenlemeler içermektedir. Kanununun 58. maddesinde, “devlet iktidarını devirme, sarsma veya zayıflatma amacına yönelik her türlü eylem” karşı-devrimci suç olarak tanımlanmaktadır. Aynı kanununun 59. maddesinde ise, “karşıdevrimci amaçlar gütmeyen ve devlet yönetimi düzenine karşı işlenen, Sovyetler Birliği ile birlik Cumhuriyetlerinin devlet yönetimi ve ekonomik gücünün temellerini sarsan suçlar, Sovyetler Birliği için özellikle tehlikeli suçlar olarak kabul edilir”²⁵ ifadesine yer verilmektedir. Bu tanımlar, dönemin hukuki çerçevesinin ve devletin ideolojik önceliklerinin belirgin bir yansımasıdır.²⁶

25 Şubat 1927’de SSCB Merkez Yürütme Komitesi’nin üçüncü toplantısının üçüncü oturumunda, genel birliğe ait “Devlet Suçları Hakkında Düzenleme” kabul edilmiştir. Bu düzenlemenin yürürlüğe girmesiyle birlikte, RSFSC Ceza Kanunu’na “Devlet Suçları” başlıklı özel bir bölüm eklenmiştir.²⁷ Bu kapsamda karşı-devrimci suçlar, 58. madde (1-14. bentler) çerçevesinde düzenlenmiştir. İlk etapta, özellikle 1927 yılı itibarıyla, 58. madde (1-14) ile 59. madde (1-13) arasında belirgin bir ayırım olduğu gözlemlenmiştir. 58. madde, “karşı-devrimcilere” yönelikken, 59. madde diğer devlet suçlarına odaklanmıştır. Ancak, kitlesel “kulak”²⁸ tasfiyeleri ve köylülerin kulaklar ile mücadeledeki direnişleri sürecinde, 59. maddenin bazı bentleri öne çıkmıştır. Özellikle 59. maddenin (2) bendi (“yetkili makamların yasal taleplerine açıkça itaatsizlik veya görevlerini yerine getirmelerine karşı koyma ile bağlantılı kitlesel ayaklanmalar...”), (3) bendi (“...silahlı çeteler kurma ve bunlara katılma...”) ve (13) bendi (“...59. madde (2), (3) ve (8) bentlerinde öngörülen suçlar hakkında ihbarda bulunmama...”) aktif olarak uygulanmıştır. Bu düzenleme, “hazırlanmakta olan veya işlenmiş bir karşı-devrimci suç hakkında ihbarda bulunmamanın” en az altı ay hapis cezası gerektirdiğini belirtmektedir.²⁹ İhbarda bulunmama gerekçesiyle yapılan tutuklamalar, tutuklu sayısını büyük oranda artırmıştır. Bu madde, “karşı-devrimci suçlar” kavramını geniş bir çerçevede tanımlamış ve bu tanım, baskı organlarının müdahalesiyle geniş bir kesimi

²⁴ L. P. Rasskazov, *Karatelnyye Organy v Protssesse Formirovaniya i Funktsionirovaniya Administrativno-Komandnoy Sistemy v Sovetskom Gosudarstve. (1917-1941gg.)* (Ufa: Bashkirskiy Gosudarstvennyy Universitet, 1994), 202.

²⁵ RSFSC Ceza Kanunu’nun 58 ve 59. maddeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. *Ugolovnyy Kodeks RSFSR* (Moskva: Gosudarstvennoye Izdatelstvo Yuridicheskoy Literatury, 1950), 35-52.

²⁶ Aleksandr I. Solzhenitsyn, *The Gulag Archipelago, 1918-1956: An Experiment in Literary Investigation*, Translated by Thomas P. Whitney (New York: Harper & Row, 1973), 60-65.

²⁷ Mukaddes Canpolat, “Türk Diplomatların Raporlarına Göre SSCB’de Büyük Temizlik Dönemi’nde Eski Bolşeviklerin ve Kızıl Ordu’nun Tasfiyesi (1936-1938),” *Rusya Araştırmaları Dergisi* 10 (2023): 107.

²⁸ *Kulak*, 1920’li ve 1930’lu yıllarda köylerde yaşayan ve ekonomik olarak daha varlıklı olan köylüleri ifade eden bir kavramdır. Bu terim, özellikle Sovyet rejiminin sınıfsal düşman olarak gördüğü ve “köy burjuvası” ya da “köy sömürücüsü” olarak adlandırılan zengin köylüleri tanımlamak için kullanılmıştır. Kulaklar, Sovyet rejiminin perspektifinde, devrim sonrası köylerde fakir köylüleri sömürerek zenginleşen, tarım işlerinde özel mülkiyete dayalı faaliyetlerle kazanç sağlayan bireyler ya da sınıf olarak görülmüştür. Bu nedenle, 1930’larda Stalin döneminde yürütülen tarım politikalarının bir parçası olarak, “kulakların bir sınıf olarak tasfiyesi” hedeflenmiştir. Bk. Semih Babatürk, “Sovyet Rejiminin Baskıcı Politikası ve Şor Türklerinde Repressiya,” *Türk Dünyasında Repressiya: Sovyetler Döneminde Türk Halklarına Yapılan Baskı ve Zulümler* içinde, ed. İbrahim Dilek (Ankara: YTB Yayınları, 2023), 609-611.

²⁹ *Ugolovnyy Kodeks RSFSR*, 37-51.

kapsar hale gelmiştir.

Netice itibariyle, 1917-1928 yılları arasında Sovyet baskı politikasının ideolojik temeli, Marksist-Leninist ideolojiye dayanmaktaydı. Bolřevik rejim, Sovyetler Birliđi'ni kurarken proletarya diktatörlüğünü tesis etmeyi amaçlamış ve bu doğrultuda devrim karşıtlarını ve sınıf dūřmanlarını ortadan kaldırmak için sistematik baskı yöntemleri uygulamıştır. Devletin, sınıf mücadelesinin devrim sonrasında şiddetlenerek devam edeceği öngörüsü, bu politikaların ideolojik dayanağını oluşturmuştur. Bu bağlamda, Bolřevikler, sosyalist devrimi koruma adına iç dūřmanlara karşı yoğun bir baskı politikası yürütmüş, özellikle Çeka ve halefleri olan GPU ile OGPU gibi gizli polis örgütleri aracılığıyla karşı devrimcilere, burjuva unsurlara ve sabotaj girişimlerine yönelik geniş çaplı operasyonlar gerçekleştirmiştir. Bu yaklaşım, toplumda "sınıf dūřmanı" olarak nitelendirilen burjuva unsurların, köylülerin ve muhalif grupların bastırılmasını meşrulaştırmıştır. Bolřevik yönetiminin ilk yıllarındaki baskıcı politikalar, ideolojik çatışmanın devlet eliyle yönlendirildiği ve sınıfsal mücadele çerçevesinde şekillendiği bir süreç olarak tarihe geçmiştir. Bu süreçte devletin uyguladığı sert tedbirler, Sovyet sisteminin devamlılığı ve güvenliği açısından hayati görölmekle birlikte, toplumsal kutuplaşmayı ve şiddeti de derinleştirmiştir.

2) Stalin Döneminde Sovyet Baskı Sisteminin Güçlenmesi ve Yaygınlaşması

Josef Stalin'in iktidara gelişiyle birlikte Sovyet ceza sistemi, Stalinizm'in ideolojik temellerine dayanan, daha merkezizetçi ve baskıcı bir yapıya bürünmüştür. Stalinizm, devrimi koruma ve sosyalist devleti sağlamlaştırma amacıyla, iç dūřman olarak görölen tüm unsurlara karşı acımasız bir mücadeleyi meşru görmüştür. Bu ideolojik yaklaşım, toplumsal denetimin sertleştirilmesi ve devletin otoritesinin pekiştirilmesi için cezalandırıcı politikaların genişletilmesini gerekli kılmıştır. Stalin'in liderliği altında ceza sistemi, rejimle uyumsuz olan veya tehdit olarak görölen bireylerin ve grupların tasfiyesi için stratejik bir araç olarak kullanılmıştır. Bu süreçte, Gulag sisteminin yaygınlaşması ve ceza yasalarının sertleştirilmesi, Stalinizm'in toplumu ideolojik olarak şekillendirme hedefi doğrultusunda önemli rol oynamıştır.

Stalin'in "kişilik költü", Sovyetler Birliği'nde uyguladığı baskı politikalarının ideolojik temellerini güçlendiren bir unsur olarak öne çıkmıştır. Kendisini "halkın babası" ve Sovyet devriminin koruyucusu olarak tanıtarak liderliğini mutlak hale getiren Stalin, bu költü bireysel muhalefeti ve kolektif direnişi bastırmak için etkin bir araç olarak kullanmıştır. Kişilik költü, onun otoritesini sorgulamayı neredeyse imkânsız hale getirirken, devletin kontrol mekanizmalarını sıkılaştırmış ve OGPU, NKVD gibi gizli polis teşkilatlarının etkisini artırmıştır. 1930'lu yıllarda bu baskı politikaları hız kazanmış, Stalin'in etrafında yaratılan kutsal lider imajıyla meşruiyet kazanarak toplumda geniş çaplı korku ve kontrol sağlamıştır. Böylece, kişilik költü ve baskı politikaları, birbirini destekleyerek Sovyet toplumunda totaliter bir düzenin yerleşmesini mümkün kılmıştır. Ayrıca, bu költ, Stalin'in siyasi rakiplerini etkisiz hale getirmek ve halkın sadakatini pekiştirmek amacıyla kullanılarak Sovyet sisteminin iç dinamiklerini yeniden şekillendirmiştir. Bu süreç, Sovyetler Birliği'nin siyasi yapısını olduğu kadar sosyal ve

kültürel alanları da derinden etkilemiştir.³⁰

Stalin dönemi kolektifleştirme politikası, 1928’de başlatılan ve Sovyetler Birliği’nin tarımsal üretimini devlet kontrolüne almayı hedefleyen bir girişimdir. Bu politika, köylülerin bireysel mülkiyetlerinin kaldırılarak kollektif çiftliklerde (kolhozlar ve sovhozlar) toplanmasını amaçlamıştır. Devletin ekonomik ve ideolojik hedeflerine ulaşmak için zorunlu kılınan bu süreçte, özellikle kulaklar hedef alınmış ve mülklerine el konulmuştur. Resmî belgeler ve komünist parti kararları, kolektifleştirmenin hızlandırılması gerektiğini savunmuştur; örneğin, Stalin’in “Başarıdan kaynaklanan baş dönmesi”³¹ adlı makalesinde köylülere karşı alınacak sert önlemler dile getirilmiştir.³²

Kolektifleştirme politikası sırasında, köylüler arasında ciddi bir direniş oluşmuş ve bu direnişler, Sovyet devleti tarafından ağır şekilde bastırılmıştır. Direnişe katılan köylüler sürgün, hapis ve bazen idam cezalarına çarptırılmışlardır. Merkezi arşiv belgelerinde de görüldüğü gibi, 1930-1931 yıllarında Sovyet hükümeti tarafından uygulanan baskı politikaları, Özel Kurul gibi mahkeme dışı yargı organları aracılığıyla hızla uygulanmıştır. Bu süreçte köylülerin zorla kollektif çiftliklere dahil edilmesi ve direnenlerin “karşı-devrimci” olarak damgalanması yaygın bir uygulama haline gelmiştir.³³

Kolektifleştirme politikalarının bir sonucu olarak, 1932-1933 yıllarında Ukrayna’da “Holodomor” olarak bilinen ve milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine yol açan büyük bir kıtlık yaşanmıştır. Benzer şekilde Kazakistan’da da nüfusun önemli bir bölümünün yaşamını yitirdiği geniş çaplı bir felaket meydana gelmiştir. Bu kıtlıklar, devletin zorla ürünlere el koyma politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve köylülerin üretim kapasitelerinin büyük ölçüde düşmesine neden olmuştur. Stalin’in 1933 tarihli Merkez Komite’ye yazdığı mektuplar, kolektifleştirme sürecinde yaşanan açlık sorunlarının üstünün örtülmeye çalışıldığını ve zorunlu tahıl toplama uygulamalarının devam ettiğini göstermektedir.³⁴

Stalin’in iktidarının ilk dönemlerinde, Sovyetler Birliği’nde sosyal ve ekonomik gelişim krizinin derinleşmesi, geniş çaplı anti-Sovyet unsurlara ve gizli yapılanmalara katılan suçluların tespit edilmesi ve yakalanması sürecini hızlandırmıştır. Bu dönemde Sovyet hükümeti, mevcut koşullar çerçevesinde, ülkede “halk düşmanlarına” karşı suçlamaların ortaya atılmasını teşvik etmiştir. Kolhozlarda ve Sovhozlarda meydana

³⁰ Jan Plamper, *The Stalin Cult: A Study in the Alchemy of Power* (New Haven: Yale University Press, 2012), 41-73.

³¹ Stalin’in 2 Mart 1930 tarihinde *Pravda* gazetesinde yayımlanan “Başarıdan Kaynaklanan Baş Dönmesi” (Golovokruzheniye ot Uspekhev) adlı makalesi, Sovyet kolektifleştirme sürecinde yaşanan aşırılıkları ele alan önemli bir belgedir. Bu makalede Stalin, kolektifleştirme hareketi sırasında yerel düzeyde uygulanan hatalar ve baskıcı politikalar nedeniyle ortaya çıkan sorunları eleştirir. Aynı zamanda, bu hataların merkez yönetimden kaynaklanmadığını, yerel yetkililerin yanlış uygulamalarından kaynaklandığını savunur. Bununla birlikte, kolektifleştirme sürecinin genel olarak doğru bir yönelimde olduğunu vurgulayarak, sürecin devam etmesi gerektiğini belirtir. Ayrıntılı bilgi için bk. I. V. Stalin, “Golovokruzheniye ot Uspekhev: K Voprosam Kolkhozno Dvizheniya,” *Pravda* (02.03.1930): 1-2.

³² Robert Conquest, *The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine* (New York: Oxford University Press, 1986), 146-148.

³³ Güljanat Kurmangaliyeva Ercilasun, “Kazakistan ve Kırgızistan’da Kolektifleştirme: Sözlü Tarih Çerçevesinden Bir Bakış,” *Gazi Türkiyat* 19 (2016): 17.

³⁴ Emre Teğin, “Kazakistan’da 1930-32 Büyük Kıtlığı’nın Nedenleri: Kasıt mı, Kaza mı?” *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 4/8 (2022): 891.

gelen kazalar, maden ve fabrikalardaki patlamalar, yangınlar ve diğer doğal afetler, sınıf düşmanlarının sabotajları olarak nitelendirilmiş ve buna uygun şekilde halk düşmanlarına karşı davalar uydurulmuştur.

Stalin döneminde, Sovyetler Birliği'nde en yaygın suçlamalar, Ceza Kanunu'nun 58. maddesine dayanmıştır. Bu suçlamalar arasında şunlar yer almaktadır: 58-1 (vatan hainliği), 58-6 (casusluk), 58-7 (devlet sanayisini ve ulaşım sistemini sabote etme), 58-8 (terörist eylemler), 58-9 (sabotaj), 58-10 (karşı-devrimci ve Sovyet karşıtı propaganda ile ajitasyon) ve 58-11 (karşı-devrimci organizasyonlara katılım). Stalin döneminde mahkûm edilenlerin yaklaşık %50'si bu maddelerle suçlanmıştır. Özellikle 58-10. madde, SSCB'nin dış politikasını, Tüm Birlik Komünist Partisi (Bolşevik) ve hükümetin kararlarını itibarsızlaştırmayı hedefleyen, din propagandası yapan, işçilerin SSCB'deki ekonomik durumunu eleştiren ve kapitalizmi öven faaliyetlerle ilişkilendirilmiştir. Ayrıca, NKVD kamplarında çalışmayı reddedenler de bu madde kapsamında yargılanmıştır. Bu dönemde, 58. madde ile yapılan suçlamalar, sadece bireysel mahkumiyetlerle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda toplum üzerinde geniş bir korku iklimi yaratmış ve toplumsal muhalefeti susturma aracı olarak kullanılmıştır. Bu uygulamalar, Sovyet rejiminin baskıcı politikalarının bir parçası olarak değerlendirilmektedir.³⁵

Sovyet hükümeti, 1930'lu yıllarda bir dizi yasal düzenleme ve baskı politikalarını sıkılaştıran kararlar almıştır. Bu bağlamda, SSCB Merkez Yürütme Komitesi ve Halk Komiserleri Konseyi 25 Haziran 1932 tarihli "Devrimci Yasallık Üzerine" kararı, bu yasal düzenlemelerin en önemli örneklerinden biri olarak öne çıkmaktadır.³⁶ Ardından, SSCB Merkez Yürütme Komitesi ve Halk Komiserleri Konseyi'nin "Devlet işletmeleri, kolektif çiftlikler ve kooperatiflerin mülkiyetini koruma ve sosyalist mülkiyetin güçlendirilmesi üzerine" adlı kararı 7 Ağustos 1932 tarihinde yayımlanmıştır. Bu karara göre, kolhoz mülküne zarar verenler idam cezasıyla, daha hafifletici koşullar altında ise özgürlüklerinden en az 10 yıl mahrum bırakılmakta idi.³⁷ Bu tür davalarda af uygulanmamıştır. 1933 yılının başlarına kadar bu karara dayanarak SSCB'de yaklaşık 55 bin kişi mahkûm edilmiştir.³⁸

Stalin döneminde OGPU, geniş yetkilerini muhafaza etmiştir. Özellikle 1929 sonrası köylülerin zorla kolektivizasyonu sürecinde, OGPU'nun baskıcı yöntemleri artmış ve bu süreç milyonlarca kişinin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. OGPU, Stalin döneminin baskı politikalarının uygulanmasında merkezi bir araç olarak kullanılmıştır. Temmuz 1934'te OGPU, NKVD'ye bağlanarak GUGB (Главное Управление Государственной Безопасности- Devlet Güvenlik Baş Müdürlüğü) adını almış ve Sovyetler Birliği'nin devlet güvenlik yapısının temel unsurlarından biri olarak faaliyetlerine devam etmiştir.³⁹

³⁵ Çetin, "Arşiv Belgelerine Göre Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Kazakistan'daki Repressiya Siyaseti (1930-1940)," 185.

³⁶ TGA KR, F. 145, Op. 4, D. 21, L. 33.

³⁷ *Sbornik Dokumentov Po Istorii Ugolovnogo Zakonodatelstva SSSR i RSFSR, 1917-1952 gg.*, sost.: A. A. Gertsenzon, pod red. I. T. Golyakova (Moskva: Gosyurizdat, 1953), 335.

³⁸ *Dokumenty Svidetelstvuyut. Iz Istorii Derevni Nakanune i v Khode Kollektivizatsii 1927-1932 gg.* (Moskva: Nauka, 1989), 41.

³⁹ Çağlak, "Modern İstihbarata Geçiş Dönemi Türk ve Rus İstihbarat Organizasyonları- Karşılaştırmalı Bir Çözümleme," 114.

1934 yılında SSCB NKVD'nin yeniden yapılandırılmasıyla birlikte OGPU'nun yargı kurulu feshedilmiş, yerine yeni bir yargı sistemi oluşturulmuştur. Bu düzenleme kapsamında, NKVD ve diğer güvenlik organları tarafından yürütülen "karşı devrimci suçlar" soruşturmaları, SSCB Yüksek Mahkemesi, Birlik cumhuriyetlerinin Yüksek Mahkemeleri, askeri mahkemeler ve nakliye mahkemelerine devredilmiştir. Bu mahkemeler bünyesinde, bir başkan ve iki üyeden oluşan, "Troyka" (Üçlüler) olarak bilinen özel yargı kurulları kurulmuştur. Troykalar, özellikle siyasi davaların hızla artması ve devlet düşmanı olarak kabul edilen kişilerin yargılanmasında etkin bir şekilde görev yapmışlardır.⁴⁰

Cezalandırıcı organlar arasında, kitlesel baskıların yürütülmesinde özellikle önemli bir rol oynayan yapılar arasında OGPU-NKVD'nin "Troyka" ve "Özel Kurul" birimleri yer almaktadır. Özel Toplantı, yargısız bir organ olarak, SSCB Merkez Yürütme Komitesi ve Halk Komiserleri Konseyi tarafından 5 Kasım 1934'te NKVD bünyesinde kurulmuş olup, Eylül 1953'e kadar faaliyet göstermiştir. Bu organa, "toplum için tehlikeli" olarak değerlendirilen kişilere yönelik şu cezaları uygulama yetkisi tanınmıştır: a) NKVD tarafından belirlenen bölgelerde 5 yıla kadar süreyle denetimli sürgün; b) Başkentler, büyük şehirler ve SSCB'nin sanayi merkezlerinde ikamet yasağı ile 5 yıla kadar denetimli sürgün; c) 5 yıla kadar süreyle düzeltme-çalışma kamplarında hapis cezası; d) Toplum için tehlikeli görülen yabancı uyruklu kişilerin SSCB sınırları dışına sürgün edilmesi.⁴¹ Bu cezalar, yargılama sürecini devre dışı bırakarak hızlı ve merkezi bir şekilde baskıların uygulanmasına olanak tanımış, Stalin döneminin kitlesel baskı politikalarının temel unsurlarından biri haline gelmiştir.

SSCB'de Troykalar, merkezi ve yerel yönetimlerde birçok sürecin organize edilmesinde kilit rol oynadılar. 1930'lu yıllarda özellikle siyasi baskı ve cezalandırma mekanizmasının temel unsurlarından biri olan bu üçlü komisyonlar, hızlı karar alma yetkileriyle adil yargılama ilkesine uymadan, geniş çaplı tutuklamalar ve infazlar gerçekleştirdiler. Savcılar, NKVD şefleri ve içişleri yetkililerinin katılımıyla alınan bu kararlar, merkezden gelen talimatlara bağlı olarak muhalif olarak görülen kişi ve gruplara karşı sert tedbirler alınmasını sağladı. Troykaların bu faaliyetleri, Stalin'in merkezi otoritesini güçlendirmek ve Sovyet ideolojisini pekiştirmek amacıyla toplum üzerinde yoğun bir baskı kurma sürecinin en etkili araçlarından biri olarak öne çıkmıştır.

Stalin döneminde baskı organlarından biri olan Gulag sistemi, mahkeme dışı yargılamalarla rejim karşıtı olarak görülen bireylerin cezalandırılması için etkin bir araç haline gelmiştir. Troyka ve Özel Kurul birimlerinin, hukuk sistemini devre dışı bırakarak hızlı ve gizli yargılamalar gerçekleştirmesi, on binlerce kişinin çalışma kamplarına gönderilmesine neden olmuştur. Bu kamplar, yalnızca ceza ve zorla çalıştırma merkezleri olarak değil, aynı zamanda Sovyet ekonomisinin bir parçası olarak da işlev görmüştür. Stalin'in ideolojik temelli baskı politikaları çerçevesinde, Gulag sistemi, sınıfsal düşmanların ortadan kaldırılması ve sosyalist düzenin devamlılığının sağlanması

⁴⁰ Oleg V. Khlevniuk, *The History of the Gulag: From Collectivization to the Great Terror*, Translated by Vadim A. Staklo, Edited by David J. Nordlander (New Haven: Yale University Press, 2004), 211-215.

⁴¹ GARF, F. 9401, Op. 12, D. 130. L. 35.

amacına hizmet etmiştir. Bu süreçte, Sovyet toplumunun saflığını korumak adına milyonlarca insan zorlu koşullarda çalıştırılmış ve büyük bir kısmı hayatını kaybetmiştir.⁴²

Stalin'in baskı politikalarının artmasında, Sergey Mironoviç Kirov'un (1886-1934) suikastı önemli bir dönüm noktasıdır. 1 Aralık 1934'te gerçekleşen bu suikastın ardından yürürlüğe giren "Terörist Faaliyetler Hakkında" kararnamesi, Sovyet devletinin baskıcı politikalarını daha da sertleştirmiştir. Bu kararname, idam cezalarının hızlandırılmasını ve terörist faaliyetlerin bastırılmasını kolaylaştırmıştır. 1936'da Sovyet liderlerine yönelik suikast girişimleri de bu yasal çerçevede değerlendirilmiş ve 1937-1938 yıllarındaki "Büyük Tasfiye" dönemi için zemin hazırlamıştır. Bu dönemde Stalin, siyasi rakiplerine ve potansiyel tehdit olarak gördüğü kişilere yönelik geniş çaplı tutuklama, sürgün ve infazlarla Sovyetler Birliği'nde siyasi temizlik yapmış, korku atmosferini yayarak kontrolünü güçlendirmiştir. Kirov suikastıyla başlayan bu süreç, toplumsal dinamiklerin yeniden şekillenmesine yol açmıştır.⁴³

Büyük Tasfiye döneminde NKVD'nin yetki alanı genişletilmiş ve Temmuz 1937'de eski Sovyet karşıtı unsurlara yönelik kapsamlı bir baskı kampanyası başlatılmıştır. Bu süreçte, Troykalar önemli bir rol üstlenerek, özellikle eski kulaklar, kilise temsilcileri ve diğer Sovyet karşıtı gruplara karşı yoğun baskılar uygulamıştır. NKVD'nin talimatları doğrultusunda bu kişilere yönelik idam cezaları hızlandırılmış ve geniş çaplı baskı operasyonları yürütülmüştür. Troykalar, bu baskı politikalarının uygulanmasında yargısız infazları hızlandıran bir araç olarak kullanılmış ve kararlaştırılan idam ve sürgün cezalarının hızlı bir şekilde infaz edilmesini sağlamıştır.⁴⁴

Troykaların faaliyetlerinin resmi çerçevesi, NKVD başkanı Nikolay Ivanoviç Yejev'un 30 Temmuz 1937'de yayımladığı 00447 sayılı NKVD emri ile belirlenmiştir. Bu emirle, eski kulaklar, suçlular ve diğer anti-Sovyet unsurlara karşı baskı operasyonu başlatılmış ve bu davaları incelemek üzere cumhuriyet, bölge ve yerel düzeyde Troykalar görevlendirilmiştir. Bu kişiler iki kategoriye ayrılmıştır: 1. kategori, belirtilen unsurların "en düşman" olanlarını kapsamakta ve bu kişiler idam cezasına çarptırılmaktaydı; 2. kategori ise diğerlerini kapsamakta ve bu kişiler 8 ila 10 yıl arasında değişen sürelerle çalışma kamplarına veya hapishanelere kapatılmaktaydı. Bolşevikler, bir kez daha eski siyasi muhaliflerini (anti-Sovyet parti üyeleri) ve sabıkalı suçluları aynı kategoride değerlendirmiş, bu sayede yalnızca belirli suçları işleyenler değil, kökenleri ya da sosyal durumları itibarıyla rejim için potansiyel tehdit olarak görülen suçsuz kişiler de cezalandırılmaya tabi tutulmuştur.⁴⁵ 30 Temmuz 1937 tarihli emirle Troykaların kişisel yapısı belirlenmiş; komisyonların başkanları olarak içişleri halk komiserleri ve NKVD'nin bölge yönetimlerinin başkanları atanmış, üyeleri ise SSCB cumhuriyetleri, bölge komiteleri ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi (Bolşevik) Merkez Komitesi'nin birinci

⁴² Applebaum, *Gulag: A History*, 245-250.

⁴³ Emre Teğin, "SSCB'de Büyük Terör ve Türk Dünyasına Etkileri," (Yayımlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2022), 135-150.

⁴⁴ Nurullah Çetin & İlyas Topsakal, "Sovyetler Birliği'nin Kazakistan'da Büyük Tasfiye Dönemi (1937-1938)," *Avrasya İncelemeleri Dergisi* 12/1 (2023): 6-9.

⁴⁵ APRF, F. 3, Op. 58, D. 212, L. 59-62.

sekreterleri ile cumhuriyet, bölge ve yerel savcılar olarak belirlenmiştir.⁴⁶

SSCB’de kitlesel baskıların en yoğun yaşandığı dönem 1937 yılı olarak kaydedilmiştir. Yetkin araştırmalara göre, 1931 ile 1 Şubat 1954 tarihleri arasında, “karşı devrimci suçlar” gerekçesiyle mahkeme dışı ve yargı organları tarafından toplamda 3 milyon 777 bin kişi mahkûm edilmiştir. Bu kişilerden 643 bini idam cezasına çarptırılmış, 2 milyon 369 bini ise 25 yıl veya daha az süreyle kamplarda ve hapishanelerde tutulmuştur. Ayrıca 765 bin kişi sürgüne veya zorunlu ikamete tabi tutulmuştur.⁴⁷ Bu verilere, devrim ve iç savaş döneminde hayatını kaybedenler, zorunlu göçe tabi tutulanlar, kulak olarak tasfiye edilenler, 1920’li ve 1940’lı yıllardaki kıtlık kurbanları, sınır dışı edilenler, zorla yurtdışına çıkarılanlar, psikiyatrik tedavi adı altında zorla hastanelere kapatılanlar ve diğer hukuka aykırı baskılara maruz kalan vatandaşlar dahil edilmemiştir. Sadece SSCB Yüksek Mahkemesi Askeri Kurulu ve bu kurulun 60 şehirde düzenlediği gezici duruşmalar aracılığıyla, 1 Ekim 1936 ile 30 Eylül 1938 tarihleri arasında 30.514 kişi idam, 5.643 kişi ise çeşitli sürelerle hapis cezalarına çarptırılmıştır. Ayrıca, NKVD’nin üst düzey yöneticileri dahi kendilerini güvende hissedememekteydi; zira her an halk düşmanı ilan edilerek benzer baskı uygulamalarının hedefi haline gelebiliyorlardı. Bu süreçte, NKVD’nin yönetici kadrosundan baskılardan sağ çıkabilenlerin sayısı oldukça sınırlı kalmıştır. Halk düşmanlarını ortaya çıkarmak amacıyla, baskı organlarının çalışanları, bu kişilere karşı devrimci faaliyetlerde bulduklarına dair itiraflar almak için yoğun baskı uygulamaktaydı.⁴⁸

SSCB genelinde başlatılan büyük temizlik dalgası, binlerce kişinin kitlesel tutuklanması ve ağır cezalara çarptırılmasıyla sonuçlanmış, eski din adamları, kulaklar ve burjuva unsurlara yönelik baskılar ve infazlar yoğunlaşmıştır. Toplumsal ve siyasi tehdit olarak görülen unsurlar hızla tasfiye edilirken, toplumun tüm kesimleri üzerinde derin bir korku atmosferi yaratılmıştır. Bu süreçte, devletin başlıca cezalandırıcı organı olan NKVD, Stalin’in özel ilgisi doğrultusunda hareket eden bir siyasi polis teşkilatı olarak öne çıkmıştır. NKVD, Stalin’in doğrudan iradesini yerine getirmek üzere yapılandırılmış ve Merkezi Komite’nin “özel sektörü” olarak adlandırılan bu yapı, Stalin’i olası komplolardan korumak gibi kritik bir işlev üstlenmiştir. SSCB’nin tüm cumhuriyetlerinde, Troykalar aracılığıyla gerçekleştirilen yargılamalar hem büyük şehirlerde hem de kırsal bölgelerde etkisini gösterirken, NKVD’nin gizli-siyasi bölümleri ve özel birimleri bu sürece yön vermiştir. Troykalar ve diğer yargı organları, hızlı karar alma süreçleri ve yargısız infazlarla tanınmış, hukuk dışı uygulamalar yaygınlaşmış ve birçok masum bireyin hayatını kaybetmesine neden olmuştur.

NKVD başkanı Yejov, Sovyetler Birliği’nde “Büyük Tasfiye” olarak bilinen dönemde birçok baskıcı uygulama, kitlesel tutuklamalar, sürgünler ve idamlarla anılmıştır. Yejov, bu süreçte uyguladığı aşırı sertlik ve şiddet politikaları nedeniyle devletin baskı

⁴⁶ Ebubekir Güngör, *Repressiya: Kazakistan’da Açlık, Sürgün ve Büyük Tasfiye (1930-1940)* (Ankara: Bengü Yayınları, 2018), 247-265.

⁴⁷ V. N. Zemskov, “Zaklyuchennyye, Spetsposelentsy, Ssynoposelentsy, Ssynyye i Vyslannyye (Statistiko-Geograficheskiy Aspekt),” *Istoriya SSSR* 5 (1991): 152-153; A. Dugin, “Govoryat arkhivy: Neizvestnyye Stranitsy GULAGA,” *Sotsialno-Politicheskiye Nauki* 7 (1990): 90-101.

⁴⁸ S. Kropachev, *Khronika Kommunisticheskogo Terrora 1917-1940 gg.*, T. 1 (Krasnodar: 1995), 48.

mekanizmasının daha da sertleşmesine öncülük eden bir sürecin mimarı olmuştur. Ancak 1938 yılında Yejev'un etkisi ve kontrolü azalırken, yerini Lavrentiy Beria'ya bırakmak zorunda kaldı. Beria, Aralık 1938'de NKVD'nin başına geçti. Yejev ise Stalin'in gözünden düşmesi ve kendi uyguladığı baskıcı politikaların kurbanı olması nedeniyle tutuklanarak 1940 yılında idam edilmiştir. Bu değişim, Sovyet gizli polisinde bir dönemin sonunu ve Beria'nın kontrolü altında yeni bir dönemin başlangıcını simgelemektedir.⁴⁹

Lavrentiy Beria, Aralık 1938'de NKVD'nin başına geçmesinin ardından Sovyetler Birliği'nde baskı politikalarını daha sistematik ve organize bir şekilde yürütmüştür. Beria, Yejev dönemindeki kitlesel tutuklamalar ve infazların ardından belirli bir ölçüde yumuşama sinyalleri vermişse de Stalin'in talimatlarına sadık kalarak özellikle savaş döneminde rejim karşıtı unsurlara yönelik sert önlemler almıştır. Beria'nın liderliğinde, Sovyet toplumunda muhalif olarak görülen kişilere yönelik takibat devam etmiş, ancak uygulanan baskı daha hedefli hale gelmiştir. Beria, Gulag sisteminin genişlemesinde ve savaş sırasında zorunlu çalıştırma kamplarının kullanımıyla Sovyet ekonomisine katkıda bulunmasında önemli rol oynamıştır. Onun liderliğindeki NKVD hem Sovyetler Birliği içinde hem de işgal edilen bölgelerde Stalin'in otoritesini sağlamlaştırmak için baskıcı yöntemler uygulamıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, cezalandırıcı politikanın sertleştirilmesine yönelik adımlar atılmıştır. Savaş döneminde, yüksek devlet organları tarafından kabul edilen hukuki düzenlemeler, çoğunlukla birçok fiil için sorumluluğu artırmakta veya yeni suç tiplerini tanımlamaktadır. 22 Haziran 1941 tarihli SSCB Yüksek Sovyet Yürütme Kurulu'nun "Sıkıyönetim Hakkında" kararı ile sıkıyönetim ilan edilen bölgelerde, askeri makamlara şu yetkiler tanınmıştır: sıkıyönetim ilan edilen bölgeden idari olarak tahliye... .. sosyal açıdan tehlikeli olarak kabul edilen kişiler ... Ayrıca, askeri makamların emirlerine itaatsizlik ve sıkıyönetim ilan edilen bölgelerde işlenen suçlar için, failer savaş zamanı yasaları uyarınca cezai sorumluluğa tabi tutulmuştur. Bu durum, birçok ağır suçun askeri mahkemelerin yetki alanına devredilmesi sonucunu doğurmuştur. 6 Temmuz 1941 tarihli Yüksek Sovyet Yürütme Kurulu kararı ile savaş döneminde halk arasında kaygı uyandıran asılsız söylentilerin yayılmasına karşı cezai sorumluluk tesis edilmiştir. Bu karara göre, askeri mahkemelerce mahkûm edilen kişiler, bu eylemlerinin yasalara göre daha ağır bir cezayı gerektirmemesi durumunda, 3 ila 5 yıl arası hapis cezasına çarptırılmaktadır.⁵⁰ Ertesi gün, SSCB Yüksek Sovyet Yürütme Kurulu tarafından yayımlanan başka bir kararnamede, 12 yaşından itibaren reşit olmayanların, yalnızca kasıtlı olarak değil, aynı zamanda dikkatsizlik sonucu işledikleri suçlar nedeniyle de cezai sorumluluğa tabi tutulacakları belirtilmiştir.⁵¹

Ülke topraklarının Alman-faşist işgalcilerden kurtarılmaya başlanmasıyla birlikte, işgal altındaki bölgelerde Hitler rejimini destekleyenlere yönelik politikaların belirlenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda, 1943 yılında NKVD-NKGB

⁴⁹ Marc Jansen & Nikita Petrov, *Stalin'in Baş Celladı: Halk Komiseri Nikolay Yezhov*, çev. Önder Seçkin (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2014), 291-305.

⁵⁰ TGA KR, F. 1132, Op. 4, D. 672, L. 8.

⁵¹ *Istoriya Sovetskogo Gosudarstva i Prava*, Kn. 3 (Moskva: Yuridicheskaya Literatura, 1985), 179.

tarafından yayımlanan No. 494/94 sayılı özel direktif, sıradan polis memurları, köy ihtiyar heyetleri, "halk muhafızları", halk milisleri, Rus Kurtuluş Ordusu, ulusal lejyonlar ve benzeri grupların tutuklanma prosedürlerini düzenlemiştir. Açık ya da gizli soruşturmalar sonucunda cezai faaliyetlere katılım ya da aktif bir tutum sergilendiğine dair doğrudan kanıtların bulunmaması durumunda, bu kişiler NKVD'nin özel kamplara sevk edilmiştir. Düşmandan kurtarılan bölgelerde, 1 Temmuz 1943 ile 1 Mayıs 1945 tarihleri arasında, NKVD organları tarafından bu gruptan toplam 77.152 kişi tutuklanmıştır. Tutuklananlar arasında Kızıl Ordu'dan firar eden 14.254 kişi, polis memurları 10.048 kişi, düşman tarafına geçen hainler 6.223 kişi, çeteciler 6.197 kişi ve köy ihtiyar heyeti üyeleri 4.638 kişi bulunmaktadır.⁵²

NKVD'nin bu dönemde yürüttüğü baskı operasyonlarının önemli bir bölümü, savaş suçlularını hedef almıştır. Savaş sırasında işgalci güçlerle iş birliği yapan bireyler, mahkemelerde yargılanmış ve çoğunlukla idam cezasına veya uzun süreli hapis cezalarına mahkûm edilmiştir. Savaşın sona ermesiyle birlikte, bu kişilere yönelik baskı uygulamaları daha da yoğunlaşmış, cezalandırıcı tedbirler sıklaştırılmıştır. Bu süreç, Sovyet yönetiminin savaş sonrası dönemde toplumsal düzeni yeniden tesis etme ve iç güvenliği sağlama çabasının bir parçası olarak değerlendirilmiştir.

Stalin'in ölümüne kadar, baskı mekanizması kesintisiz bir şekilde işlemeye devam etmiştir. Casusluk paranoyasının yerini kozmopolitizme karşı yürütülen kampanya almıştır. Parti çalışanları ve öğrencilerin tutuklanmalarının ardından, doktorlar ve Yahudilere yönelik tutuklamalar başlamış; bu sürecin durmaksızın devam edeceği izlenimi oluşmuştur. Resmi verilere göre, 1 Ocak 1953 itibarıyla Sovyetler Birliği'nde kamplarında toplam 2.472.247 kişi bulunmaktaydı.⁵³ Stalin'in ölümü, baskıların artışı durdurmuştur. Mart 1953'te Stalin'in halefleri, cezalandırıcı politikaları hukukun sınırları içine çekmek için ilk girişimlerde bulunmuşlardır. 27 Mart'ta SSCB Yüksek Sovyet Yürütme Kurulu'nun yayımladığı af kararıyla kamplar ve kolonilerden bir milyondan fazla mahkûm serbest bırakılmıştır. Ancak, serbest bırakılanlar arasında siyasi mahkûmlar oldukça küçük bir grubu teşkil etmiştir. Bunu takiben Sovyet hükümeti, SSCB İçişleri Bakanlığı'na bağlı kamp sisteminin yeniden yapılandırılmasına yönelik adımlar atmıştır.

Netice itibarıyla, Stalin dönemi ideolojik ve tarihsel bağlamda cezalandırıcı politikaların sistematik hale geldiği bir süreç olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemde devletin ideolojik hedefleri doğrultusunda uygulanan baskıcı tedbirler, rejimin meşruiyetini koruma ve toplumu kontrol altında tutma amacına hizmet etmiştir. Savaş sonrası dönemde de sürdürülen bu politikalar, Sovyet yönetiminin istikrar arayışının bir parçası olarak görülmelidir. Stalin'in yönetimi hem devletin ideolojik yapısını güçlendirmiş hem de otoritesini sürdürmek adına cezalandırma mekanizmalarını genişletmiştir. Bu süreç, Sovyet toplumunda derin izler bırakan ve uzun süre hafızalarda kalan bir dönemi simgelemektedir.

Sonuç

Sovyetler Birliği'nde Lenin dönemi baskı politikaları, sosyalist idealler

⁵² S. I. Kuzmin, "Lagerniki," *Molodaya Gvardiya* 5/6 (1993): 177.

⁵³ RGASPI, F. 89, Op. 16, D. 1, L. 1.

doğrultusunda şekillenen karmaşık bir baskı yapısı olarak devrim sonrası dönemde önemli bir rol üstlenmiştir. Bu dönemde geliştirilen politikalar, ideolojik olarak sınıf düşmanlarına yönelik sert yaklaşımları meşrulaştırırken, hukuksuz uygulamalarla desteklenmiştir. Özellikle Çeka'nın kurulması ve Kızıl Terör'ün yoğun şiddet politikaları, devrim karşıtı unsurların bastırılmasında önemli bir görev üstlenmiştir. Bolşevikler, ideolojik hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla baskı organlarını sistematik bir yapıya dönüştürmüş, bu yapıların kalıcılığını devrimi koruma ve sınıf mücadelesini sürdürme amacıyla sağlamlaştırmıştır. Lenin dönemi cezai politikaların kapsamı ve sertliği belirgin bir şekilde artmış; bu yapılar, başta geçici olarak tasarlanmış olsa da Sovyet devletinin temel dayanaklarından biri haline gelmiştir. Çeka'nın faaliyetleri, baskı politikalarının şiddetini açıkça gözler önüne sermiş ve toplumsal kutuplaşmayı derinleştirerek yaygın şiddet olgusunun yerleşmesine zemin hazırlamıştır.

Stalin döneminde baskı politikaları, merkeziyetçi ve yaygın bir sistem haline gelerek devlet kontrolünün merkezi ve sistematik bir yapıya evrilmesine katkıda bulunmuştur. Stalin'in kişisel kültü çerçevesinde desteklenen bu baskı mekanizması, ideolojik saflığı koruma amacıyla şiddet ve korkunun sistematik bir kontrol aracı olarak benimsenmesiyle öne çıkmıştır. Bu dönem, bireyler üzerinde yoğun baskının yanı sıra toplumsal yapıyı da derinden etkileyen bir süreçle tanımlanmıştır. Stalin'in kolektifleştirme politikaları, tarımsal üretimi devlet kontrolü altına almayı hedeflemekteydi ve bu süreçte özellikle köylüler, bilhassa kulaklar, zorla kolektif çiftliklere dahil edilmiş ya da direniş gösterenler sert cezalarla karşılaşmıştır. Bu politikalar, Kazakistan ve Ukrayna gibi bölgelerde kitlesel ölümlerle sonuçlanan kıtlıklara yol açmış, toplumsal yapının yeniden şekillenmesine zemin hazırlamıştır. 1937-1938 yılları arasında öne çıkan "Büyük Tasfiye" dönemi ise, Stalin'in potansiyel muhaliflerine ve devrim karşıtı olarak algılanan unsurlara yönelik geniş çapta tutuklamalar ve infazlarla dikkat çekmiştir. Bu dönemde, Troykalar ve NKVD gibi cezalandırıcı organlar, yargısız infazları hızlandırarak toplumsal muhalefeti susturmak amacıyla sistematik bir baskı aracı olarak kullanılmıştır. Stalin'in ideolojik temelli baskı politikaları, Sovyet ideolojisinin tahakkümünü pekiştirirken, totaliter bir yapının tesis edilmesini mümkün kılmıştır.

Lenin ve Stalin dönemleri baskı politikaları, Sovyet tarihinin en belirgin ve tartışmalı yanlarından biri olmuştur. Lenin, devrim süresince baskıyı ideolojik bir gereklilik ve devrimin korunması için önemli bir araç olarak görürken, Stalin, bu baskıyı çok daha geniş çapta ve devlet politikaları bütünü olarak uygulamıştır. Stalin'in politikaları, totaliter bir düzenin yerleşmesine ve toplumun her kesiminde derin korku ve itaatin sağlanmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, Stalin'in kullandığı kitlesel sürgünler, yargısız infazlar ve geniş çaplı propaganda kampanyaları, Sovyet toplumunu derin bir şekilde şekillendirmiş ve bireylerin yaşamlarını tamamen kontrol altına almıştır. Her iki liderin baskıcı yöntemleri, Sovyet sisteminin ideolojik doğrultuda güvence altına alınmasını sağlamış, ancak uygulama biçimlerinin sertliği ve sonuçlarının kapsamı açısından farklılıklar göstermiştir. Bu süreç, Sovyet rejiminin güvenliğini sağlamak adına toplumda kalıcı izler bırakmış ve uzun yıllar boyunca hatırlanan bir dönem olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır. Bu dönemin yarattığı travmalar ve baskılar, sonraki yıllarda

toplumsal bellekte derin izler bırakmıştır.

Beyanname:

- 1. Etik Kurul İzni:** Etik Kurul İzni gerekmemektedir.
- 2. Katkı Oranı Beyanı:** Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.
- 3. Çıkar Çatışması Beyanı:** Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Declarations:

- 1. Ethics approval:** Not applicable.
- 2. Author contribution:** The author declares no one has contributed to the article.
- 3. Competing interests:** The author declares no competing interests.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Arhiv Prezidenta Rossiyskoy Federatsii (APRF)

APRF, F. 3, Op. 58, D. 212.

Gosudarstvenniy Arkhiv Rossiyskoy Federatsii (GARF)

GARF, F. 9401, Op. 12, D. 130.

Rossiyskiy Gosudarstvenniy Arkhiv Sotsialno-Politicheskoy Istorii (RGASPI)

RGASPI, F. 89, Op. 16, D. 1.

Rossiyskiy Gosudarstvenniy Istoricheskiy Arkhiv (RGIA)

RGIA, F. 2, Op. 1, D. 27066.

Tsentralniy Gosudarstvenniy Arkhiv Kyrgyzskoy Respubliki (TGA KR)

TGA KR, F. 145, Op. 4, D. 21.

TGA KR, F. 1132, Op. 4, D. 672.

Basılı Kaynaklar

Arkhiv VCHK: Sbornik Dokumentov, Otvetstv. Red. V. Vinogradov, A. Litvin, V. Khristoforov; Sost. V. Vinogradov, N. Peremyshlennikova. Moskva: Kuchkovo Pole, 2007.

Dokumenty Svidetelstvuyut. Iz Istorii Derevni Nakanune i v Khode Kollektivizatsii 1927-1932 gg. Moskva: Nauka, 1989.

Istoriya Sovetskogo Gosudarstva i Prava. Kn. 3. Moskva: Yuridicheskaya Literatura, 1985.

Sbornik Dokumentov Po Istorii Ugolovnogo Zakonodatelstva SSSR i RSFSR, 1917-1952 gg. Sost.: A. A. Gertsenzon, Pod. Red. I. T. Golyakova. Moskva: Gosyurizdat, 1953.

Sbornik Zakonodatelnykh i Normativnykh Aktov o Repressiyakh i Reabilitatsii Zhertv Politicheskikh Repressiy. Moskva: Yuridicheskaya Literatura, 1993.

Soviet Criminal Law and Procedure; the RSFSR Codes. Ed. Harold J. Berman. Cambridge: Harvard University Press, 1972.

Ugolovnyy Kodeks RSFSR. Moskva: Gosudarstvennoye Izdatelstvo Yuridicheskoy Literatury, 1950.

V. I. Lenin i VCHK: Sbornik Dokumentov (1917-1922 gg.). Sost. YU. A. Akhupkin i dr. Moskva: Politizdat, 1975.

Kitaplar ve Süreli Yayınlar

Applebaum, Anne. *Gulag: A History*. New York: Doubleday, 2003.

Babatürk, Semih. "Sovyet Rejiminin Baskıcı Politikası ve şor Türklerinde Repressiya." *Türk Dünyasında Repressiya: Sovyetler Döneminde Türk Halklarına Yapılan Baskı ve Zulümler* içinde, Ed. İbrahim Dilek, 605-619. Ankara: YTB Yayınları, 2023.

Canpolat, Mukaddes. "Türk Diplomatların Raporlarına Göre SSCB'de Büyük Temizlik Dönemi'nde Eski Bolşeviklerin ve Kızıl Ordu'nun Tasfiyesi (1936-1938)." *Rusya Araştırmaları Dergisi* 10 (2023): 103-131.

Conquest, Robert. *The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror-Famine*. New York: Oxford University Press, 1986.

Çağlak, Aykut. "Modern İstihbarata Geçiş Dönemi Türk ve Rus İstihbarat Organizasyonları-Karşılaştırılmalı Bir Çözümleme." *Rusya Araştırmaları Dergisi* 7 (2022): 95-122.

Çetin, Nurullah "Arşiv Belgelerine Göre Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Kazakistan'daki Repressiya Siyaseti (1930-1940)." Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2023.

Çetin, Nurullah & İlyas Topsakal. "Sovyetler Birliği'nin Kazakistan'da Büyük Tasfiye Dönemi (1937-1938)." *Avrasya İncelemeleri Dergisi* 12/1 (2023): 1-18.

Dugin, A. "Govoryat arkhivy: Neizvestnyye Stranitsy GULAGa." *Sotsialno-Politicheskiye Nauki* 7 (1990): 90-101.

Ercilasun, Güljanat Kurmangaliyeva. "Kazakistan ve Kırgızistan'da Kolektifleştirme: Sözlü Tarih Çerçevesinden Bir Bakış." *Gazi Türkiyat* 19 (2016): 11-22.

Figes, Orlando. *A People's Tragedy: The Russian Revolution 1891-1924*. Londra: Penguin Books, 1996.

Fitzpatrick, Sheila. *Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s*. Oxford: Oxford University Press, 1999.

Getty, A. J. & O. V. Naumov. *The Road to Terror: Stalin and the Self-Destruction of the Bolsheviks, 1932-1939*. New Haven: Yale University Press, 1999.

Güngör, Ebubekir. *Repressiya: Kazakistan'da Açlık, Sürgün ve Büyük Tasfiye (1930-1940)*. Ankara: Bengü Yayınları, 2018.

Hudoborodov, Aleksandr Leonidoviç & Marina Anatolyevna Yaşina. "Repressivnaya Politika Sovetskogo Gosudarstva v Otnoshenii Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi (1920-1930-ye gg.)." *Vestnik Yuzhno-Uralskogo Gosudarstvennogo Universiteta* 30/247 (2011): 61-65.

Jansen, Marc & Nikita Petrov. *Stalin'in Baş Celladı: Halk Komiseri Nikolay Yezhov*. Çev. Önder Seçkin. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2014.

Kropachev, S. *Khronika Kommunisticheskogo Terrora 1917-1940 gg.*. T. 1. Krasnodar: 1995.

Khlevniuk, Oleg V. *The History of the Gulag: From Collectivization to the Great Terror*. Translated by Vadim A. Staklo, Edited by David J. Nordlander. New Haven: Yale University Press, 2004.

Kuzmin, S. I. "Lagerniki," *Molodaya Gvardiya* 5/6 (1993): 173-182.

- Latsis, Martin Ivanoviç. *Chrezvychaynyye Komissii Po Borbe s Kontrrevolyutsiyey*. Moskva: Gos. izd-vo, 1921.
- Leggett, George. *The Cheka: Lenin's Political Police: The All-Russian Extraordinary Commission for Combating Counter-Revolution and Sabotage, December 1917 to February 1922*. Oxford: Clarendon Press, 1981.
- Lenin, V. I. *Polnoye Sobraniye Sochineniy*. T. 37. Moskva: Politizdat, 1974.
- Malygin, A. Ya. *Gosudarstvenno-Pravovoy Status Militsii RSFSR v Period Provedeniya Novoy Ekonomicheskoy Politiki (20-e gody)*. Moskva: Nauka, 1992.
- Mawdsley, Evan. *The Russian Civil War*. New York: Pegasus Books, 2008.
- Özel, Merve Suna. "Stalin Dönemi Rus Milliyetçiliği ve Politikaları," *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/2 (2015): 99-122.
- Pipes, Richard. *The Russian Revolution*. New York: Vintage Books, 1990.
- Plamper, Jan. *The Stalin Cult: A Study in the Alchemy of Power*. New Haven: Yale University Press, 2012.
- Rasskazov, L. P. *Karatelnyye Organy v Protsesse Formirovaniya i Funktsionirovaniya Administrativno-Komandnoy Sistemy v Sovetskom Gosudarstve. (1917-1941gg.)*. Ufa: Bashkirskiy Gosudarstvennyy Universitet, 1994.
- Sadıgov, Ramin. *Kanlı Dört Yıl: Rus İç Savaş Tarihi (1917-1920)*. İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2020.
- Service, Robert. *The Bolshevik Party in Revolution: A Study in Organisational Change 1917-1923*. Londra: Macmillan, 1979.
- Solzhenitsyn, Aleksandr I. *The Gulag Archipelago, 1918-1956: An Experiment in Literary Investigation*. Translated by Thomas P. Whitney. New York: Harper & Row, 1973.
- Stalin, I. V. "Golovokruzheniye ot Uspekhov: K Voprosam Kolkhoznogo Dvizheniya." *Pravda*, (02.03.1930): 1-2.
- Teğin, Emre. "SSCB'de Büyük Terör ve Türk Dünyasına Etkileri." Yayımlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2022.
- Teğin, Emre. "Kazakistan'da 1930-32 Büyük Kıtlığı'nın Nedenleri: Kasıt mı, Kaza mı?." *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 4/8 (2022): 889-908.
- Zemskov, V. N. "Zaklyuchennyye, Spetsposelentsyy, Ssylnoposelentsyy, Ssylnyye i Vyslannyye (Statistiko-Geograficheskiy Aspekt)." *Istoriya SSSR* 5 (1991): 141-157.

